

İkinci Dünya Savaşı (1939-1945) Yıllarında Devletin Muhtekirlerle Mücadelesinin Basına Yansıması: İstanbul Örneği*

Ferit YÜCEBAŞ**

Makale Bilgisi

Makalenin Türü: Araştırma Makalesi

Makalenin Geliş Tarihi: 19.09.2023

Makalenin Kabul Tarihi: 20.10.2023

DOI: 10.54970/turkuaz.1362755

ÖZET

Türkiye, Müttefik ve Mihver devletlere karşı denge politikası izleyerek İkinci Dünya Savaşı'nın dışında kaldı. Altı yıl boyunca devam eden savaşta toplumu her türlü sıkıntıdan korumak için önemli çabalar gösterildi. Fakat her ne kadar savaşın dışında olursa da önemli ekonomik sıkıntılarla karşı karşıya kaldı. Üretici konumunda olan bir milyondan fazla insanın askerlik görevi ile vazifelendirilmesi ekonomiyi derinden sarstı. Bu dönemde fiyatları lüzumsuz yere yükseltenler muhtekir olarak tanımlandı. İkinci Dünya Savaşı boyunca sayıları oldukça artan muhtekirler en küçük bir olaydan bile istifade ederek daha fazla kâr elde etmek için ihtikâr yoluna başvurdular. Hükümet, muhtekirlerin önüne geçebilmek amacıyla komiteler teşkil etti. Bu komitelerde vali, ticaret/iktisat müdürleri, belediye iktisat müdürleri, ticaret ve sanayi odaları umumî kâtiplerinden oluşan olağanüstü yetkilere sahip kimselerin bulundurulması kararlaştırıldı. Bununla beraber 18 Ocak 1940'ta Milli Korunma Kanunu çıkarıldı ve bu kanuna dayanarak olağanüstü yetkiler elde edildi. Ayrıca muhtekirlerle mücadele ve fiyat kontrollerini yapmak üzere 28 Ekim 1940'ta İaşe Müsteşarlığı kuruldu. Bu müsteşarlığa bağlı olarak Fiyat Murakabe Komisyonları devreye sokuldu. Bunların yanında Milli Korunma Mahkemeleri kuruldu ve suçüstü yakalanan muhtekirlerle ilgili kararların hızlı bir şekilde alınması sağlandı. Muhtekirlere para, dükkân/mağaza/işletme kapatma ve sürgün cezaları verildi. Fakat alınan tedbirlerde uygulanan yöntemlerin sistemsizliği, vasıflı personel eksikliği ve araç-gereç yetersizliğinden dolayı istenilen başarı sağlanamadı.

Content of this Journal is licensed under
Creative Commons Attribution NonCommercial
4.0 International (CC BY-NC 4.0)

Anahtar kelimeler: İkinci Dünya Savaşı, Muhtekir, İhtikâr, Fiyat Artışı, Alınan Tedbirler.

* Bu çalışma 4. Uluslararası Türkoloji Araştırmaları Sempozyumunda (20-22 Ekim 2022/Van) "İkinci Dünya Savaşı (1939-1945) Yıllarında Devletin Muhtekirlerle Mücadelesi" başlığı altında özet bildiri olarak sunulmuştur.

** Doç. Dr., Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, Van, Türkiye,
ferityucebas@yyu.edu.tr, <http://orcid.org/0000-0002-4645-1734>

The Press Reflection of the State's Struggle with the Muhtekirs during the Second World War (1939-1945): The Case of Istanbul

ABSTRACT

Turkey remained out of the Second World War by following a policy of balance against the Allied and Axis powers. During the war, which continued for six years, significant efforts were made to protect society from all kinds of troubles. However, despite being out of the war, it faced significant economic difficulties. The fact that more than one million people, who are in a productive position, were assigned to military service, shook the economy deeply. In this period, those who raise prices unnecessarily were defined as profiteer. During the Second World War, profiteers, whose numbers increased considerably, took advantage of even the smallest incident and resorted to profiteering to make more profit. The government formed committees to prevent profiteers. In these committees, it was decided to include people with extraordinary powers, consisting of the governor, commerce/economy directors, municipal economics directors, general clerks of chambers of commerce and industry. However, on January 18, 1940, the National Protection Law was enacted and extraordinary powers were obtained based on this law. In addition, the Undersecretariat of Food was established on October 28, 1940 to fight profiteers and control prices. Price Inspection Commissions were activated under this undersecretariat. In addition to these, National Protection Courts were established and decisions regarding profiteers caught red-handed were taken quickly. Prisoners were given fines, shops/stores/business closures, and exile. However, the desired success could not be achieved due to the unsystematicity of the methods applied in the measures taken, the lack of qualified personnel and the lack of tools and equipment.

Keywords: The Second World War, Profiteer, Retirement, Price Increase, Measures Taken.

GİRİŞ

Savaşların özellikleri ve etkileri XIX. yüzyılın başlarından itibaren değişmeye başladığından savaş sadece cephe ile sınırlı kalmamış, cephe gerisini de etkilemiştir. Bu bakımdan gerek Birinci Dünya Savaşı ve gerekse İkinci Dünya Savaşı toplumu derinden etkileyen savaşlar olmuştur (Metinsoy, 2008: 2). İkinci Dünya Savaşı, yalnız savaşan devletler üzerinde değil bitaraf ve hatta savaştan haberi olmayan ülkeler üzerinde bile iktisadi baskısını her alanda hissettirmişti (Tan, 30 Mart 1940). Türkiye, bir yandan askeri tedbirler (ordunun donatılması ve beslenmesi) kapsamında aldığı önlemlerden, diğer yandan da 1930'lu yıllardaki politikaların getirmiş olduğu sıkıntılardan dolayı ekonomik olarak zor bir döneme girmiştir (Pamuk, 2017: 199). Nüfusun genç ve dinamik kesiminin silah altına alınması tarımsal üretimde önemli sorunlara neden olmuş ve bu durum hayat pahalılığını tetiklemiştir (Bülbul, 2006: 4-6). Savaşın getirdiği korku, birçok tüccarın mal stoklamasına¹ yol açmış ve üretimin azalması ile spekülasyon, karaborsacı, vurguncu (muhtekir) ve ihtikâr yoluyla önemli kazançlar elde eden bir kesim ortaya çıkmıştır (Çavdar, 2008: 421). Savaşın ekonomi üzerindeki etkisi ile fiyatlar yükselmeye başlamış ve bu ortamdan istifade etmeye çalışan muhtekirler de daha fazla kâr elde etmek için çeşitli yollara başvurmuşlardır.

¹ Bu hususta Bakanlar Kurulu, Milli Korunma Kanunu'nun 25. Maddesi'ne dayanarak 14 Kasım 1942'de her türlü sanat ve ticaret erbabının faaliyet sahaları haricindeki maddeleri ile tüccar olmayanların her hangi bir maddeyi ticaret amacıyla stoklamasını men etmiştir. Stok yapanlar kararnamenin yayınlandığı tarihten itibaren bir ay içinde stoklarını tasfiye etmedikleri takdirde ve bu bir aylık sürenin bitimini takip eden üç gün içinde malın çeşidini, miktarını, maliyet fiyatını ve bulunduğu yeri gösteren bir beyanname ile ellerindeki stokları bildirmeye mecburdur. Bkz, (BCA, 30.18.1.2/100.93.8).

Birçok ülkede olduğu gibi Türkiye’de de bu olağanüstü dönemi fırsat sayarak milletin kanını emmeye çalışan muhtekirlerin arttığı görülmüştür (Bilgin, 1941: 1). Son Posta gazetesinden Ekrem Talu, muhtekirlerin ortaya çıkmasını şu cümlelerle dile getirir: “Son harp bir takım yeni yeni tipler yarattı. Daha doğrusu, içtimâî bünyemizde zaten birer sinsi, habis mikrop gibi yaşayanları canlandırdı” (Talu, 1940: 2). Bu savaş dünyanın birçok ülkesini etkileyerek ticari ilişkileri sekteye uğrattı. Bu durum iâşe ve diğer ürünlerin fiyatlarında olağanüstü artışlara neden oldu. Yeni Sabah gazetesi yazarlarından olan Hüseyin Cahit Yalçın ise dünyanın her tarafında olan fiyat artışı meselesinin Türkiye’de “menfur ve gayri tabîî şekil” aldığına işaret eder. Yalçın, muhtekirleri eşkiyadan da aşağı görerek şu cümlelerle açıklar:

“Bazı öyle tüccarlar, öyle esnaflar vardır ki bunlar pusuya yatmış birer haydut gibi halkı soymak için fırsat gözetirler. Harp olur, insanlar ölür, seferberlikler yapılır, herkes sıkıntıya düşer, fakat onlar yalnız bir şey düşünür: halkın bu ıstırabından nasıl istifade edip de büyük bir servet elde etmeli? Onun yolunu çarçabuk bulurlar. Fiyatları insafsızca yükseltirler ve normal zamanda akıl ve hayale gelmeyecek servetleri kısa bir müddet zarfında ele geçirirler. Eskiden dağlarda dolaşan eşkiya arada sırada ele geçirdikleri birkaç talihsizi soyarlardı. Fakat şehirlerimizdeki bu ihtikâr eşkiyası bütün bir millete, hem de onun en muhtaç kısmına, her gün işkence ederler ve onları aç bırakarak kendi menhus kârlarını çoğaltırlar” (Yalçın, 1941: 1).

Savaşın Türkiye’de yarattığı ortam bütün kesimi derinden etkiledi ve birçok mal ve üründe görülen sıkıntı dayanılmaz boyutlara ulaştı (Metinsoy, 2008: 35-37). Muhtekirler savaştan dolayı artan ekonomik sıkıntıyı fırsat bilerek ihtikâra başvurdu (Afşar, 2022: 133). Bu durumu bertaraf etmek isteyen hükümet çeşitli yöntemlere başvurarak tedbirler almaya çalıştı. Savaşın yarattığı şartlar altında alınan tedbirler “zamanın, vaziyetin icaplarına göre en uygun” yöntemler olarak görülmekteydi (Ertem, 1942: 1). Bu tedbirler para cezası, sürgün ve mallara el koyma şeklinde başladı ve ağır hapis cezaları şeklinde devam etti. Fakat muhtekirlere verilen cezalar kamuoyunu tatmin etmemekteydi. Muhtekirlerin yaptıkları işten vazgeçmelerini sağlamak için gazete sütunlarında bazı ülkelerde (Almanya, İspanya ve Bulgaristan) idam cezalarının uygulandığı yönünde haberler çıkmaya başladı. Bu ülkelerde uygulanan cezanın Türkiye’de de uygulanmasını, hiç değilse en ağır hapis cezaları verilmesi yönünde yaygın bir görüş ortaya çıktı. Muhtekirlere yönelik çeşitli cezalar verilmiş fakat idam cezası verilmemiştir. Zaten savaşın sonlarına doğru muhtekirlerle ilgili haberlerinin gazetelerde pek fazla yer almadığı görülmüştür.

1. İHTİKÂR VE MUHTEKİR TANIMLAMALARI

İhtikâr kıtlaştırmak, istiflemek, tekeline almak ve tedavülden çekmek anlamlarına gelirken bu işi yapana ise muhtekir (hakir, hakkâr) denmektedir (Kallek, 2000: 560). Muhtekir, günümüz manasıyla vurguncu olarak da ifade edilmektedir (Kurun, 17 Nisan 1935; Tan, 18 Haziran 1935). “İhtikâr ve muhtekir”de dar bir “ticaret vurgunculuğu, piyasadaki alışverişte fırsat bulup azami ve gayri meşru kâr etmek fikri” vardır. Muhtekirin çarşı ve pazarla sınırlanmış anlamına karşılık ihtikârın daha geniş anlamı vardır (Akşam, 27 Nisan 1943). Muhtekir, bir malı aşırı kâr ile satmak için toplayan ve saklayan (Vakit, 9 Mart 1940), mal darlığına neden olan ve böylece en uygun zamanı gözetleyerek yüksek fiyattan satan kimse olarak tarif edilmektedir (İpek Elçin, 2017: 51). İâşe mallarını yüksek fiyatla satanlar muhtekir, bu malları satıcısının elinden alıp saklayanlar da ihtikâr suçu ile mahkûm edilmektedir (Vakit, 20 Aralık 1939). Dönemin İstanbul Valisi Lütü Kırdar’a göre “ucuza tedarik edilmiş olan malı meşru kârla satmak mecburidir. Bu mecburiyete

riayet etmeyenler kanunen muhtekirdirler.” Kırdar, ihtikârı daha ziyade bir ticarî ahlâk meselesi olarak değerlendirmektedir (Cumhuriyet, 15 Aralık 1939).

İhtikâr ve muhtekirle ilgili yapılan tanımlamalarda ağır ifadeler kullanılmaktan çekinilmemiştir. Tan gazetesi yazarlarından olan M. Turhan Tan’a göre ihtikâr, sadece ucuz alıp pahalı satmak demek değildir. Bir malı ağır pahaya çıksın diye hapsetmek, gizlemek ve halkın ihtiyacını tazyik eylemektir. “Muhtekir de bu namussuzluğu, bu alçaklığı yapan vicdansız kimsedir.” Ona göre, ihtikârın Türkçe’de karşılığı yoktur. “Yani Türklerin bu menhus, bu menfur ve bu murdar işi bilmediklerini” fakat zamanla bunun Türkler arasında da yayıldığını ifade eder (Tan, 1939: 2). Tan’ın gayri Türkler arasında yaygın olarak görülen muhtekirlerle ilgili görüşünü İhtikâr Mahkemelerinin yaptığı istatistikler de desteklemektedir. Bu istatistiklere göre, mahkemeye genel olarak Musevi ve Ermeni tüccarların verildiğini belirtilmektedir (Vatan, 1 Ekim 1942). Esasında gazete haberleri gözden geçirilince muhtekir olarak nitelendirilen şahısların büyük bir kısmının gayri Türk olduğu görülür. Fakat Türkler arasında da bu işi yapanların sayısı zamanla artmıştır.

İhtikâr, iş mukavelesi yapan iki taraftan birisinin sıkışık vaziyetini öteki tarafın ölçsüz ve merhametsizce istismar etmesi şeklinde de tanımlanmaktadır. Burada sıkışık tarafın hali, “denize düşen yılanı sarılır” adamın haline benzetilmektedir (Ulus, 15 İllkânun/Aralık 1934). Muhtekir ise vatan ve millet haini (İkdâm, 28 Aralık 1940), bir karanlığa çekilip halkı mütemadiyen emen sülük (Halkın Sesi, 15 Nisan 1941), ender bir tip değil her gün görülen ve rastlanılan mebzul miktarda bir takım yılanlar (Cevat, 1941: 3), kendisine karşı merhametli davranamayacağımız yegâne düşman (Sadullah, 1939: 5) ve “varlığından bütün dünyayı şikâyet ettiren şey, salgın bir hastalık” olarak tanımlanmaktadır (Bugün, 7 Kasım 1941). Yenigün gazetesi yazarı Şükrü Oğuz, muhtekiri yukarıdaki tanımlamalara benzer bir şekilde ifade eder. Ona göre, “Bu cibilliyetsiz mahlûk fevkalâde hal ve zamanlardan istifadeye çalışır. Vatandaşların zarurî ihtiyaçlardaki sıkıntılı zamanını kollar. Milli iktisadı ağaç kurdu gibi içinden kemirir, vatandaşın cebine girer emer, tıpkı sülük gibi kan emerek midasını şişirir.” Ona göre muhtekir, “şahsi menfaatlerini milli menfaatlerin üstünde tutan, kör ihtirasın boğucu menfaat endişeleri altında gözü kararın asaletsiz, insaniyetsiz, medeniyet camiasından uzak, yalnız midasını düşünen faziletsiz bir mahlûktur” (Oğuz, 1941: 2). Van Milletvekili İbrahim Arvas, Men-i ihtikâr¹ hakkında 14 Kasım

¹ Men-i İhtikâr Kanunu’nun maddeleri şöyledir: “Madde 1- İhtikârla mücadele etmek ve bu mühim işi kökünden halletmek için merkezleri İstanbul, İzmir, Adana, Samsun olmak üzere civar vilayetleri de kapsayacak men-i ihtikâr mahkemeleri kurulur. Madde 2- Bu mahkemeler meclisin içinden seçilir ve birer başkan, ikişer üye ve birer yedek üyeden oluşur. Madde 3- Bu mahkemeler tam yetkiye sahiptir. Verdikleri ceza kararları ile idam kararları kesindir. Madde 4- İhtikâr yaptığı tespit edilen toptancı tüccar ve esnaf suçu işlediği yerde idam olunur. Mağaza, dükkânları üç sene müddetle kapatılarak vereseleri icrayı sanattan men edilir. Madde 5- Men-i ihtikâr vazifesiyle vazifeli olan memur ve müfettişlerden 1.000 liradan fazla suiistimali ve rüşvet aldığı sabit olanlar idam olunur ve bu meblağdan aşağı suiistimali görülenler ağır hapse konur ve ebediyen devlet memuriyetinden mahrum bırakılır. Madde 6- Men-i İhtikâr Kanunu’nun neşri tarihinden itibaren bütün adliye mahkemelerindeki ihtikâr davaları ve dosyaları aynen ihtikâr mahkemelerine devrolunur. Madde 7- Gerek toptancı ve gerekse perakendeci tüccar ve esnafın mağaza, dükkân, depo, ambar, ev ve buna benzer yerlerde yiyecek, giyecek, içecek, inşaat ve levazımata ait eşyayı ve bunların benzerlerini saklayanlar ve hükümetin belirlediği fiyat ve narh gereğince satmayanlar idam olunur. Madde 8- Toptancı ve perakendeci bütün tüccar ve esnafın her nerede bulunursa bulunsun sahibi bulunduğu bütün malını mağaza ve dükkânlarında teşhir etmek ve kamuoyuna vazetmeğe mecburdurlar. Şayet mağaza ve dükkânlarında

1941’de verdiği kanun teklifinde pahalılık ve ihtikârdan dolayı halkın büyük sıkıntılar çektiğini belirtir. Ona göre, “On beş milyon Türk vatandaşın kanını sülük gibi emen vatansızları imha etmek ve toptancılık ticaretini bu muzır mikropların elinden alarak namuslu vatandaşların eline vermek” gerekir (BCA, 30.10.0/4.22.27).

Bugün gazetesinin 6 Kasım 1941 tarihli nüshasında, olağanüstü zamanlarda halkın da mantıklı bir şekilde hareket etmesi gerektiğine işaret edilmekte ve halkın endişeye kapılarak panikle hareket etmesi halinde muhtekirin ekmeğine yağ süreceği belirtilmektedir. Ülkenin iktisadi bünyesini ihtikâr yaparak sarsan, ihtiyacından fazla tüketim yapan, ihtiyacı olmadığı halde alış-veriş edip belirlenen fiyatlardan fazlaya gizli gizli bir şeyler alanların muhtekirlerin artmasına neden olacağı vurgulanmaktadır (Bugün, 6 Kasım 1941). Son Posta gazetesi yazarlarından Muhittin Birgen, “İhtikârı muhtekir değil biz yaparız!” başlıklı yazısında muhtekirle ilgili önemli bilgiler vermektedir. Ona göre, hükümet gerekli önlemleri almaya çalışmakta, fakat ihtikârı canlandırmanın muhtekir değil, halk olduğuna dikkat çekmektedir. Birgen, “İhtikâr, içtimâî bir hâdisedir; eğer biz sakin, telaşsız, disiplinli olur ve hükümetin sözlerine inanırsak ihtikârın hiçbir suretle harekete edemeyeceğini” (Birgen, 1939: 2) belirtir. Muhittin Birgen’in tespitlerini Sadri Ertem de yapmıştır. Ertem, “muhtekiri muhtekir yapan kendisi değil fertlerin, kütlelerin, kalabalıkların ruhuna giren endişeler” olduğuna dikkat çeker. Ona göre, her şeyden önce bu endişenin ruhlara yerleşmesini engellemek lazımdır (Ertem, 1942: 1). Vakit gazetesi yazarı Niyazi Ahmet Banoğlu ise, muhtekiri içi bozuk bir insan olarak tanımlamakta ve onların kökünü kurutmak için en şiddetli ceza lâzımdır diyerek yalnız olağanüstü zamanlarda değil, sulh zamanlarında bile bunlarla mücadele edilmesini tavsiye eder (Banoğlu, 1943: 2). Yukarıdaki ifadelerden de anlaşılacağı üzere muhtekirlerle ilgili kullanılan ifadelerde büyük bir öfke ve nefret vardır. Öfke ve nefretin bu kadar büyük olmasının nedenini halkın bu zor zamanlarında muhtekirlerin insafsızca hareket etmesine bağlayabiliriz.

2. MUHTEKİRLERE VERİLEN CEZALAR

Birinci Dünya Savaşı’nda alınan dersler muhtekirlere karşı her zaman tedbirli olunması gerçeğini göstermektedir (Yeni Sabah, 31 Aralık 1931). Olağanüstü durumlarda sayıları oldukça artan muhtekirlere yönelik hükümet tarafından çeşitli tedbirler alınmaya çalışılmıştır. 1939 yılında yayınlanan Başvekâlet tebliğinde muhtekirlerin işyerlerine, fabrikalarına ve evlerine el konmakta hükümetçe tereddüt edilmeyeceğinin altı çizilmekteydi. Bu tebliğde, ihtikâr yapmak kastıyla toptancılığa heves edenleri ve gereksiz fiyat yükseltenleri hükümetin sürekli bir biçimde takip edeceğine işaret edilmektedir. Bu noktada eğer kanunlar yeterli gelmezse TBMM’den bu hareketleri engelleyecek yetkilerin talep edileceği ve ne olursa olsun muhtekirlerin mallarına el konulacağı belirtilmektedir. Halkın da böylesi bir ortamda lüzumsuz ihtiyat tedbirleri almaması gerektiği çünkü bu tedbirlerin faydadan ziyade muhtekirlerin işini kolaylaştıracağı ve aşırı taleplerin fiyatların yükselmesine neden olacağı ifade edilmektedir (Akşam, 8 Eylül 1939). Özellikle talebin yoğun olduğu ürünleri ileride daha yüksek fiyattan satmak amacıyla muhtekirler tarafından stoklandığı ve bu durumun da ihtikâra neden olduğu halka anlatılmaya çalışılmıştı (Teke, 2021: 186).

mevcut eşyayı bırakacak yer bulunmazsa teşhir ettiği eşyadan başkasını iri harflerle gayet açık bir şekilde hükümetin koyduğu fiyat gereğince nev ve cins ve fiyatlarını gösterir bir listeyi mağaza ve dükkânlarının kapılarına en az bir hafta zarfında asmak mecburiyetindedirler. Aksi hareket edenler idam olunur. Madde 9- Bu kanuna aykırı bütün ceza kanunlarının men-i ihtikâra ait bütün maddeleri geçici olarak durdurulmuştur. Madde 10- Bu kanun yayınlandığı tarihten itibaren geçerlidir. Madde 11- Bu kanunun uygulanmasına Büyük Millet Meclisi memurdur.” Bkz., (BCA, 30.10.0/4.22.27).

Fiyatların şekillenmesinde insan psikolojisinin oynadığı rol eskiden beri bilinmektedir. Bunun içindir ki alıcının psikolojisini tahrik etmek, ona ihtiyacı şiddetle duyurmak insanlığın en eski sanatlarından biridir. Vakit gazetesi yazarı Sadri Ertem'e göre "muhtekirin saltanatı ruhlardaki panik hissini kendine taht yapar. İstedığınız kadar eşya mevcut olsun panik devam ettiği müddetçe satış hararetlenir, satış hararetlendikçe stoklar azalır, stoklar azalınca fiyatlar yükselmeye devam eder" (Ertem, 1942: 1).

Dâhiliye Vekili Faik Öztrak, gazetelere verdiği beyanatta, ihtikâr kanunu projesinin hazırlanarak meclise verildiğini ve kanunda muhtekirler hakkında ağır cezaların olduğuna dikkat çekmiştir (Anadolu, 22 Eylül 1939). Çoruh Milletvekili Mazhar Müfit Kansu ise 27 Aralık 1939'da Ticaret Vekili Nazmi Topçuoğlu'na verdiği soru önergesinde, ihtikârın Anadolu'ya yayıldığını, memur ve orta sınıf halkın bu yüzden büyük sıkıntılar çektiğini belirtmiştir. Bu sebeple ihtikârın devam etmesine meydan vermemek için şiddetli tedbirlerin alınması gerektiğini söylemiştir (TBMM ZC, D: VI, C. 7, (27.12.1939), 128). Nazmi Topçuoğlu, Kansu'ya verdiği cevapta, Eylül ayında Avrupa Savaşı başladıktan sonra ilk önce demir, inşaat malzemesi, çuval gibi bazı maddelerde fiyat yükselişlerinin başladığını, bunun sebebinin de demirin yoğun bir şekilde satın alınmasından kaynaklandığını belirtmiştir. Bu dönemde kolay ve çabuk para kazanmak hırsı ile gözleri kararmış olan bazı insanların savaş halinden istifade ettiğini ve spekülasyon yaptıklarını vurgulamıştır. Bunlara karşı alınacak tedbirlerde zaaf gösterilmesi halinde muhtekirlerin yine başlarını kaldıracaklarına dikkat çekilmiştir (TBMM ZC, D: VI, C. 7, (27.12.1939), 129). Alınacak düzenleyici tedbirler ise şöyle sıralanmıştır:

"Toptan gelecek malların fiyatları önceden bilinecektir. Mal toptancıdan¹ yarım toptancıya, yarım toptancıdan perakendeciye geçecektir. Toptancıdan yarım toptancıya geçerken yüzde kaç zamlanacağı ve yarım toptancıdan perakendeciye geçerken yine yüzde kaç zam alacağı bilindiğine göre perakende fiyatlarının azamisi tespit edilecektir. Ülke dâhilinde azami olarak

¹ Bu dönemde toptancıların önemli bir kısmının da muhtekir olarak değerlendirildiği görülmektedir. M. Acar'a göre, ihtikâr şöyle yapılmakta idi: "Küçük toptancı veya büyük perakendeci her zaman alış veriş ettiği tüccara müracaat ederek bilmem hangi maldan istiyor... Aldığı cevap şudur: Vallahi o maldan bende yok.. Ama sen benim bu kadar zamanlık müşterimsin, eğer muhakkak istersen o maldan bir ahbapta var, sana oradan alayım, yalnız bu adam malını falanca kuruştan veriyor, sonra fatura da istemeyeceksin .. Halbuki istenilen malı verecek kendisidir.. Beş on kuruş fazla kazanmak için her zamanki müşterisine komedi oynamaktadır. Küçük toptancı veya perakendeci de şöyle düşünüyor: "Adam sende, pahalı alırsam pahalı satarım.. Varsın fatura vermesin.. Hem verse de ne olacak, kırk yıldır alış veriş ettiğim adamı tutup da polise verecek değilim ya!.." Acar'ın da çok güzel bir şekilde ifade ettiği gibi bu zihniyet halkın büyük zararına neden oluyordu. Ona göre ihtikâra engel olmak için yapılacak ilk iş faturasız satışı men etmek ve en küçük perakendeci dükkânlarından bile sattığı malın faturasını aramak ve böylece derece derece yükselerek toptancıya kadar varmaktır. Toptancı tüccarlar hükümetin aldığı her tedbire karşı yeni bir usul icat ederek kendi menfaatlerini korumaktan asla geri kalmıyorlardı. Mesela deposunda savaştan önce Çekoslovakya'dan getirilmiş 20.000 liralık züccaciye malı olan herhangi bir tüccar, bu malı satarken yapacağı ihtikârı maskelemek için savaştan sonra da aynı yerden aynı vasıfta bir küçük parti mal getiriyor ve elinde stok olarak bulunan 20.000 liralık malı da bu yeni getirilmiş pahalı malın faturasına göre satmaya başlıyor. Acar, kaçakçılıkla mücadele kanununda olduğu gibi muhtekirleri de ihbar edenlere muhtekirden alınacak yüksek bir ikramiye vermek ve muhbirin ismini gizli tutmak gibi çarelere başvurmak gerektiğini önermekteydi. Bkz, (Acar, 1940: 4).

tespit edilen perakende fiyatından fazla fiyatla mal satanlar bulunursa bunlar muhtekir olarak yakalanacaktır” (TBMM ZC, D: VI, C. 7, (27.12.1939), 130).

İhtikârı devam ettirenlere yönelik Mazhar Müfit Kansu, “Nasihatle uslanmayanın hakkı kötüdür” diyerek Cumhuriyet Hükümeti halkın böyle kanını emmek isteyen vatansızların kafalarını ezmeğe muktedir ve ezecektir” ifadelerini kullanmıştır (TBMM ZC, D: VI, C. 7, (27.12.1939), 131). Meclisin yetki ve kontrolü tamamen yapacağını belirten Kansu, muhtekire asla meydan verilmeyeceğini söylemiştir (Son Posta, 28 Aralık 1939). Ticaret Vekâleti, ihtikârla mücadele kapsamında alınacak yeni tedbirlerle ilgili olarak 12 Aralık 1940’ta yayınladığı bir genelgede, ihtikârın ne olursa olsun ezileceğini ve muhtekirlerin hareketlerine meydan verilmeyeceğini belirtmiştir. Bu mücadele için tecrübeli memurlara ihtiyaç duyulduğu ve bu memurları Bakanlık müfettiş ve memurlarının yetiştireceği bildirilmiştir (Cumhuriyet, 13 Aralık 1940).

Peyami Safa, Ticaret Vekili Mümtaz Ökmen’e “İhtikâra Karşı Gevşek Davranıyoruz” başlıklı bir dilekçe göndererek, bugüne kadar ihtikârla mücadeleden alınan neticenin sifira yakın olduğunu ve zaman kaybedilirse alınan tedbirlerin de fayda vermeyeceğinin altını çizmiştir. Safa, Türkiye’de herkesin “muhtekir denilen sarı çıyanın hangi ırktan olduğunu, üstüne tek tük atılan adalet bombasına metelik vermeyerek hangi beton sığınaklarda pusu kurduğunu ve ne doymak bilmez iştahlarla her fırsatın üstüne çullandığını bilir”¹ ifadelerini kullanmıştır. İstanbul piyasasında muhtekirlerin faaliyetleri gittikçe artmış ve öyle ki bunların el atmadığı alan kalmamıştı (Haber (Akşam Postası), 13 Aralık 1939). Muhtekirlerle mücadele faaliyetini kolaylaştırmak için halktan da destek beklenmekteydi. Hatta basında “Vatandaşlar! Muhtekirleri ihbar ediniz, ihtikârla mücadele yolunda bu derecede müessir olacaktır” şeklinde bilgilere yer verilmiştir (Haber (Akşam Postası), 13 Aralık 1939).

Hükümetin çıkaracağı kanunun mahiyeti bilinmese de muhtekirleri telaşa düşürdüğü bir gerçektir. Muhtekir bu dönemde günün şartları ve ülke savunması noktasında “en tehlikeli canı olarak değerlendirilmekte ve devletin de bu canının ellerini kısıkvrak bağlamaya mecbur” olduğu belirtilmekteydi (Haber (Akşam Postası), 19 Aralık 1939). Ticaret Bakanlığı teftiş heyeti, İstanbul’da Fiyat Murakabe ve ihtikârla mücadele işlerine el koyarak Cumhuriyet Savcılığı ile temasa geçmiş ve ihtikâra başvuran muhtekirlerin önü alınmaya çalışılmıştır (Cumhuriyet, 15 Aralık 1940).

¹ Peyami Safa’ya göre, ihtikâra karşı teşkilat ve kanuni mevzular yetersizdir. Safa, bu yetersizliği şöyle sıralamaktadır: “1- Asıl muhtekir yakalanamaz da malın üstüne birkaç kuruş bindiren ikinci, üçüncü el tutulur, mahkemeye verilir. Çünkü ne belediye ve ne de İktisat ve Ticaret Vekâletlerinin teşkilatı, münevver bir gangster maharetiyle türlü şeytani düzenbazlığın siperine gizlenen asıl muhtekiri enselemeye müsait değildir. 2- Sivil mahkemelerimiz, yakalanan muhtekirlerin davasında, yakalanmayanlara dehşet ve ibret verecek bir süratte değildir. 3- Çünkü en ağır kanun hükümleri bile muhtekirin gözünü yıldırarak bir şiddette değildir. Ve mahkûmiyetin vereceği zarar, ihtikârın temin ettiği kârdan çok aşağıdır. Bunlara karşı alınması gereken tedbirleri ise şöyle dile getirmektedir: 1- İhtikâr şebekesinin bütün hilelerini ve tuzaklarını ortaya çıkaracak dirayette, Ticaret Vekâletinin uzmanları ile birlikte çalışan en becerikli ve iyi yetişmiş memurlardan oluşan ayrı ve gizli bir politika teşkilatı. 2- Yakalanan elebaşların derhal örfi idare bölgesine sevki ve askeri mahkemelere verilmesi. 3- Haklarında hızlı karar alarak en ağır cezalara kadar giden yeni hükümlerin Milli Korunma Kanununa ilavesi lazımdır.” Yukarıdaki ifadelerden de anlaşılacağı üzere Safa, devletin aldığı tedbirlerin daha şiddetli olması gerektiğine dikkat çekmektedir. Bkz, (Tasviri Efkâr, 28 Kasım 1940).

Ahmed İhsan Tokgöz, bu dönemde yaşanan ihtikâr ve muhtekir sorunlarını soygunculuk olarak değerlendirmektedir. Söz konusu kelimelerin Arapça kökenli olduğunu ve Türkiye’de görülen pahalılık derdini anlatmak için kullanıldığını söyler. Tokgöz, bu zümrenin yalnız bir dilden anladığını onun da anî ve bilhassa nakdî ceza olduğunu belirtir (Tokgöz, 1939: 2). Muhtekirlerle mücadele için alınacak önlemleri görüşmek üzere Bölge Ticaret Müdürlüğü’nde Vali ve Belediye Başkanı Lütfi Kırdar’ın da katıldığı bir toplantı yapılarak çeşitli maddeler üzerinde ihtikâr yaptıkları tespit edilen bazı tüccarların cezalandırılacağından bahsedildi (Tasviri Efkâr, 18 Mayıs 1940). İhtikârla mücadele kapsamında komisyonun haftada iki defa toplanacağına dikkat çekilerek gıda maddelerinin üzerine cinslerini ve nevilerini gösteren etiketler konulması kararı komisyonca mecburi tutuldu (Son Telgraf, 24 Mayıs 1940). İhtikâr komisyonu, her türlü eşyanın etiketle satılmasına karar vermiş ve Belediye ve Bölge Ticaret Müdürlüğü bu kararın uygulamasına başlamıştır. Karara göre etiketsiz satış yaptığı görülen esnaf muhtekir olarak adlandırılacak ve derhal haklarında kanuni takibat başlayacaktı. Söz konusu esnaf ve tüccarlar hareketlerine devam ederse dükkânları kapatılacak ve ihtikâr yaptıkları kapalı dükkânlarının kepenklerine yapıştırılarak resmi kâğıtlarla halka ilan edilecekti (Tasviri Efkâr, 5 Haziran 1940). Bununla beraber % 50’den fazla zam yapan pazarcı, manav, sebze vb. satıcıların da derhal “muhtekir” suçu ile yakalanıp cezalandırılacağına dair haberler gazetelerde yayınlanmaya başlanmıştır (Son Telgraf, 5 Haziran 1940). Böylece gazetelerde ifşa dilen muhtekirlerin herkes tarafından bilinmesi amaçlanmış ve bu yöntem caydırıcı bir tedbir olarak düşünülmüştür.

Muhtekirlere verilen cezaların yeterli olmadığı ve daha ağır cezaların verilmesi gerektiği kamuoyunda dillendirilen konulardandı (Tan, 8 Mayıs 1940). Vakit gazetesi yazarı Hakkı Süha Gezgin, büyük kârlarla gözleri dönen vicdansızların cezayı önemsemediklerini ve mahkemeye düşmekten çekinmediklerini belirtmektedir. Ona göre, “Yirmi beş bin lira kazandıkları bir kirli işten ötürü, yirmi beş liralık cezayı seve seve, güle oynaya verdiler.” Milli Korunma Kanunu’nun da muhtekirleri yıldırmadığını ifade eden Gezgin, kamuoyunun muhtekirlerin şiddetli bir şekilde cezalandırılmasını istediklerini söylemiştir (Gezgin, 1941: 3).

12 Ağustos 1941 tarihli Yeni Sabah gazetesi, “İhtikâra Dair” başlığıyla manşetten verdiği haberde, “öyle esnaf vardır ki bunlar pusuya yatmış birer haydut gibi halkı soymak için fırsat gözettikleri” bilgisine yer vermiştir. Hüseyin Cahit Yalçın’ın kaleme aldığı bu yazıda muhtekirlere verilen cezaların hafifliği üzerinde durulmaktadır. Yalçın’a göre yakalanan muhtekirler mahvolacağını bilmelidir. Ona göre muhtekirlerin ticarethaneleri kat’i surette kapatılmalı ve servetlerine de el konulmalıdır. Yalçın, bu hususta şöyle bir örnek de vermektedir:

“Dün gazetede Berlin’den gelmiş bir telgraf gördüm. İzinsiz domuz kesen, tavuk çalan, asker sigaralarını aşırı kimseler idama mahkûm edilmiş. Cezanın bu şiddeti merhametsizlik eseri değil, bu gibi milli felâket devrelerini şahsi menfaatlerini temin hususunda fırsat bilen hainlere karşı sosyetenin duyduğu nefret ve hiddetin haklı bir ifadesidir.”

Yalçın, Türkiye’de uygulanan cezaların caydırıcı olmadığını, halkın hükümetten caydırıcı tedbirler beklediğini belirtir. Yalçın, halkın panikle hareket etmemesi gerektiğini, gıda maddeleri ve bazı zorunlu ihtiyaçlar dışında alışveriş yapılmamasına dikkat çeker. Düşüncesiz bir şekilde hareket edilirse muhtekirlerin daha rahat ve istedikleri şekilde hareket edeceklerini vurgular. Hükümetin üzerine düşen görev ise bu mücadeleyi kolaylaştıracak prensipler ortaya koyarak muhtekirlerin şiddetli cezalara çarptırılmasına zemin hazırlayacak altyapıyı oluşturmaktır. Böylece muhtekirler yakalandığı takdirde mahvolacağını bilecek ve kontrol mekanizması etkin bir şekilde kullanılacaktır (Yalçın, 1941: 1). Cezaların hafif olduğunu fakat daha sonra bu cezaların biraz daha arttırıldığını Feyzullah Daster adındaki bir muhtekirin ifadesi de desteklemektedir, kendisi

sorgusu neticesinde tutuklanmış, karar kendisine bildirildiğinde ise; “Bu kere de 5 lira para cezasıyla kurtulacağımı tahmin etmişim” demiştir (Halkın Sesi, 8 Aralık 1942). Oysa başka ülkelerde muhtekirlere yönelik en ağır cezalar verilmekteydi. Mesela, Haber (Akşam Postası) gazetesinin 31 Ekim 1941 tarihli ve Madrid gazetesine dayandırdığı haberde, “İspanya’da Muhtekirler İdam Edilecek” bilgisini paylaşmıştır. Haberde ihtikâr suçlarının idam edileceği, konuyla ilgili kanunun ise 1 Kasım 1941 tarihinden itibaren yürürlüğe gireceği ve bunun etkisinin daha şimdiden başladığı ifade edilmekteydi. Böyle bir cezaya çarptırılmak istemeyen muhtekirlerin sakladıkları ürünleri piyasaya çıkardıklarını, hatta Algesiras (Algeciras) etrafında büyük miktarda buğday, arpa vesairenin meydana çıkarılarak terk edildiğini ve kanunun uygulanmasını sağlamak için de özel askeri mahkemelerin teşkil edildiğini belirtmiştir (Haber (Akşam Postası), 31 Ekim 1941). Gazete, İspanya’da iki muhtekire idam ve 88 muhtekire de altı aydan 30 yıla kadar hapis cezası verildiğine dikkat çekmiştir (Haber (Akşam Postası), 9 Kasım 1941; Halkın Sesi, 12 Kasım 1941). İdam cezası Almanya’da da uygulanmıştır. Almanya’da en ufak yolsuzluğun cezası çok ağırdı. Öyle ki bir günde altı muhtekirin ölüm cezasına çarptırıldığı bile görülmüştür. En küçük bakkal bile yaptığı ufaklık bir hilekârlıktan ötürü hapse gireceğini, ağır para cezası ödeyeceğini ve bilhassa medeni haklarından mahrum kalacağını bilmektedir (Haber, (Akşam Postası), 19 Haziran 1942).

İdam vakalarına Bulgaristan’da da rastlanılmış ve üç muhtekir sabun ihtikârı yaptığından dolayı idam edilmiştir¹ (Son Posta, 1 Ocak 1943). Söz konusu ülkelerde muhtekirlere yönelik verilen cezaların gazetelerde çıkması üzerine, bu cezanın Türkiye’de de uygulanmasını talep edenler oldu. Gazete okurları hiç değilse müebbet hapis cezasının verilmesini ve böylece “muhtekirler üzerinde dehşet uyandırılması” yönünde düşüncelerini dile getirdiler (Akşam, 7 Kasım 1941). Muhtekirlerin idam edilmesi gerektiğini belirten Hulûsi Meriç adındaki okur, muhtekirlerin hiçbir acı duymadan asılması gerektiğini (Vakit, 18 Kasım 1941), A. Fehmi Kızıltepe ise, muhtekiri “memleket evlatlarının kanını emen bir canavara” benzeterek ölüm cezasının şart olduğunu söylemiştir (Vakit, 17 Kasım 1941). İdam cezasının Türkiye’de uygulanmasını isteyen Van Milletvekili İbrahim Arvas, Men-i İhtikâr hakkında 14 Kasım 1941’de verdiği kanun teklifinde bu suça bulaşanların idam edilmesi gerektiğini savunmuştur (BCA, 30.10.0.0/4.22.27). Farklı bir cezalandırma yönteminden bahseden Hasan Kayabal adındaki okur ise muhtekirlerin yüzlerinin boyanarak Taksim ve Beyazıt meydanlarında teşhir edilmesi gerektiğine dikkat çekmiştir (Vakit, 17 Kasım 1941). Fakat “azılı muhtekirlerin, cemiyet vicdanını müsterih edecek, kin ve nefretini yatıştırarak ağır bir cezaya çarptırılmadığını” söyleyen Son Posta gazetesi yazarı Nusret Safa Coşkun, muhtekirlerin halktan daha güçlü olduğunu, minareyi çalarken kılıfını da hazırladıklarını belirtmiştir (Coşkun, 1944: 5).

Dönemin köşe yazarları, muhtekir ve ihtikâr konusunu yazılarında sık sık dile getirerek eleştiri ve önerilerini paylaşmışlardır. Bunlardan Akşam gazetesi yazarı olan Necmeddin Sadak, 25 Ekim 1941 tarihli Akşam gazetesinde kaleme aldığı köşe yazısında, ihtikâr ve muhtekirin ortadan kaldırılması için önemli tespitlerde bulunmaktadır. Ona göre, iktisadi neticeleri değiştirmek için, neticeler üzerine değil, bu neticeleri doğuran derin ve muğlak sebepler üzerine gitmek gerekir. Muhtekiri cezalandırmak tedbir olarak ihtikârın neticesi üzerinde etkilidir ve ihtikârı doğuran sebepleri ortadan kaldırmaz. İhtikârı yok etmek için bu hadiseyi doğuran iktisadi amilleri değiştirmek gerekir. Şikâyetçilerin hatası, iktisadi işlerde devletin kudretine gereğinden fazla inanmalarından kaynaklanmaktadır. Hâlbuki bu sahada devletin tesiri pek azdır ve müdahale, her

¹ İdam edilenler Leon ve Isak Arie isminde iki Musevi ile Vladimir Slovkov isminde bir Bulgar’dı. Bkz, (Akşam, 17 Nisan 1943).

zaman, her yerde iyi neticeler vermez (Sadak, 1941: 1). Tasviri Efkâr gazetesi yazarı Peyami Safa ise 18 Ağustos 1941 tarihli "Sivri Sineklerden Evvel" başlıklı yazısında, ihtikâr hâdisesini ortaya çıkarmanın muhtekir değil, muhtekiri ortaya çıkarmanın ihtikâr hâdisesi olduğunu ve sıtma sineklerini ortadan kaldırmak için bataklıkları, muhtekirleri ortadan kaldırmak için de ihtikâr hâdisesini kurutmak lazımdır ifadelerini kullanmıştır (Safa, 1941: 1).

Muhtekirlere verilen cezayı az bulan Tan gazetesi yazarı Sabiha Zekeriya Sertel, muhtekirin mizanla beraber adaleti, hakkı, insanlığı ve fazileti hap yapıp yuttuğunu, leşe konan karga gibi harp meydanında canını nezreden askerin ağzındaki lokmaya bile gagasını uzattığını söylemiştir (Sertel, 1940: 5). Dâhiliye Vekili Recep Peker, belli başlı muhtekirlerin kanun dairesinde sert ve keskin kontrollerle canlarının yakılmasını tavsiye etmektedir (Vakit, 20 Ekim 1942). Yenigün gazetesi, "Yurttaş! Muhtekir ocağımızın düşmanı ve vatan hainidir. Onunla mücadele eden hükümete yardım et!" diyerek yürütülen mücadelede hükümete destek olunması gerektiğini vurgulamıştır (Yenigün, 23 Kasım 1941). Yeni Asır gazetesi yazarı Şevket Bilgin muhtekirleri;

"1- Kötü niyetleri attıkları her adımda belli olan, vatandaşın ıstırabını hiçe sayarak kolayca zengin olmaya çalışanlar. 2- Haddi zatında büyük bir servetin veya ticarethanenin sahibi oldukları halde, ahmakça bir hodkâmlığa ve modası çoktan geçmiş kupkuru bir ferdiyetçiliğe saplanarak hareketlerini mazur göstermeye çalışanlar" olarak ikiye ayırmıştır." (Bilgin, 1941: 1).

Bu dönemde özellikle kalay,¹ demir,² galvanizli sac,³ çivi (Vatan, 5 Ocak 1941), kömür (Halkın Sesi, 16 Ocak 1940), mangal kömürü (Yeni Sabah, 14 Ocak 1941), soba (Son Telgraf, 18 Mart 1941),

¹ İstanbul'da kalay ihtikârı yaptığı tespit edilen muhtekir Serkis Giridliyan'ın yakalanması için çalışmalar başlatılmış ve kendisinin Bursa'ya kaçtığı belirtilmiştir. Berber Samuel Avram ise 37 kilo kalay sakladığı için adliyeye sevk edilmiştir. Yine inşaat malzemesi satan Isak Kohen'e müracaat eden Hüseyin adında bir kalaycı, kalay istemiş, fakat Kohen yok cevabını vermiştir. Hüseyin durumu Fiyat Murakabe Komisyonu'na bildirmiş ve yapılan araştırma sonunda iş yerinde 60 kilo kalay bulunmuştur. Bu durum karşısında iş yeri sahibi memurlara "bu işi düzeltelim, size para vereyim" şeklinde rüşvet teklif etmiştir. Fakat kendisi her iki suçtan adliyeye verilmiştir. Kalay ticareti yapan şahıslardan biri olan Hayim oğlu Rupen Politi ise, Şubat ayı içinde İzmir'den getirttiği ve kilosunu 280-300 kuruşa aldığı kalayları depoda saklayarak 310-400 kuruştan sattığı ve bir hayli kâr elde ettiği tespit edilmişti. Kendisi 3780 sayılı kanuna muhalefetten savcılığa verilerek Birinci Sulh Ceza Mahkemesi tarafından tutuklanmıştır. Bkz, (Son Posta, 6 Haziran 1940; Son Posta, 9 Haziran 1940; Tasviri Efkâr, 8 Haziran 1940; Halkın Sesi, 5 Kasım 1941; Vakit, 26 Kasım 1940).

² Demir ticareti yapan Garo Mehteryan ve Prodromos Yusufidis adındaki şahısların sakladıkları demirleri müşterilerine pahalıya sattıkları tespit edilmiştir. Bu şahıslar, Milli Korunma Kanunu'nun 32 ve 59. maddeleri gereğince mahkemeye sevk edilerek tutuklanmışlardır. Benzer şekilde Baki Özcan ise sattığı 113.000 kilo demirden normal ücretten 2.000 küsur lira kâr ettiği iddiasıyla mahkemeye verilmiştir. Yine demir saklayan ve hurdacılık yapan Bodos isimli şahıs ise tutuklanmıştır. Maliyeti 90 kuruş olan bir teli 570 kuruşa satan Antranik adındaki şahsa ise 25 lira para ve dükkân kapatma cezası verilmiştir. Bkz, (Tasviri Efkâr, 22 Haziran 1940; Son Posta, 22 Haziran 1940; Ulus, 22 Haziran 1940; Son Telgraf, 10 Temmuz 1940; Son Telgraf, 11 Aralık 1940; Vatan, 19 Mart 1941).

³ Andon Sarrafoğlu adındaki şahıs galvanizli sacın kilosunu 80 kuruş yerine 95-100 kuruşa sattığından dolayı kendisine 7 gün hapis, 50 lira para ve 15 gün de dükkân kapatma cezası verilmiştir. Bkz, (Tan, 27 Mayıs 1941).

sürahi,¹ Yün ipliği,² kahve,³ baharat,⁴ limon ve odun,⁵ peynir (Vatan, 2 Nisan 1941), gıda maddeleri,⁶ kitap (Son Posta, 2 Şubat 1943), boya kalemi,⁷ renkli kâğıt,⁸ ilaç (Vatan, 6 Mayıs 1941),

¹ İditia adındaki şahıs sürahileri belirlenen fiyatın üzerinden sattığı için kendisine 25 lira para ve 7 gün de dükkân kapatma cezası verilmiştir. Bkz, (İkdam, 4 Mart 1941).

² Yün ipliği ticareti yapan ve Sultan Hamamı'nda mağazası bulunan Niko Sakalakçıoğlu, iplikleri 1940 senesi Nisanına kadar % 16,5 kârla satarken bunu tedricen % 50'ye kadar çıkardığı tespit edilmiştir. Bununla beraber, Merinos fabrikasının bütün istihsalatını satın aldığı halde yarı toptancılara ve perakendecilere mal vermemiştir. Yakalanan Niko Sakalakçıoğlu, mahkemeye sevk edilmiş ve kendisine 5 ay 15 gün hapis, 725 lira para cezası verilerek mağazasının 67 gün süre ile kapatılması kararlaştırılmıştır. Bkz, (Vakit, 27 Haziran 1941).

³ İstanbul'da Yordan adındaki şahsın kahve sakladığı ihbarı üzerine yapılan aramalarda 22 kilo kahve ele geçirilmiş ve bunlara el konularak Yordan tutuklanmıştır. Bkz, (Yeni Sabah, 14 Aralık 1940; Vakit, 27 Haziran 1941).

⁴ Mısır Çarşısı'nda baharatçılık yapan Cemal, Sıtkı ve Ali adındaki şahıslar ihtikâr yaptıklarından dolayı tutuklanmıştır. Bkz, (Son Telgraf, 7 Şubat 1941; Son Posta, 8 Şubat 1941).

⁵ Fiyat Murakabe Komisyonu belirlenen fiyatın üstünde limon ve odun satan kişilerin Milli Korunma Kanunu'na muhalefetten adliyeye verileceğini belirtmiştir. Bkz, (İkdam, 21 Haziran 1940; Son Telgraf, 28 Haziran 1940; Haber (Akşam Postası), 30 Ağustos 1940).

⁶ Milli Korunma Kanunu'na muhalefet suçundan Üsküdar'da muhtelif gıda maddeleri üzerinde ihtikâr yaptıkları tespit edilen bakkallar savcılığa verilmiştir. Bkz, (Son Posta, 22 Aralık 1940; Son Telgraf, 27 Aralık 1940; İkdam, 5 Ocak 1941).

⁷ Mahmutpaşa'da Harmanlı Han'da ticarethanesi bulunan Filip Levi adındaki şahsın boya kalem ihtikârı yaptığı ve bundan dolayı kendisine 7 yıl 4 ay süreyle Siirt'e sürgün ve 2.500 lira da ağır para cezası verilmiştir. Bkz, (Son Posta, 21 Aralık 1942).

⁸ Fiyat Murakabe Komisyonu'nun çalışmaları neticesinde renkli kâğıt ihtikârı yapan Galata'da Miltiyadi ve Teohari adındaki ortaklar mahkemeye verilmiştir. Bkz, (Son Posta, 3 Ocak 1941).

kumaş,¹ Termos,² bisiklet,³ Ford traktör bobin takımları,⁴ ev ve işyeri kirası⁵ gibi vb. alanlarda muhtekir suçuna bulaşanlara para, dükkân/mağaza/işletme kapatma, sürgün ve hapis cezaları verilmiştir (Vakit, 4 Şubat 1941).

3. FİYAT MURAKABE KOMİSYONUNUN ÇALIŞMALARI

İkinci Dünya Savaşı'nın yarattığı ekonomik durum, savaşa fiilen girmeyen Türkiye'yi de derinden etkilemişti. Nitekim bu dönemde fiyatlarda yaşanan olağanüstü artışlar hükümetin bir takım tedbirler almasını zaruri hale getirmiştir. Bu kapsamda yürürlüğe konan Milli Korunma Kanunu hükümete geniş yetkiler vermiştir. Bu kanunun özellikle 31. ve 32. maddeleri hükümete bazı malların azami fiyatlarını, cinslerini ve vasıflarını tespit etme yetkisi verdiği gibi sebepsiz yere fiyat yükseltme, mevcut malı satışa sunmama ve saklama, gereğinden fazla mal satın alma

¹ Manifaturacılık yapan Osep Karakaş adındaki şahıs kumaşın metresini 75-80 kuruşa satması gerekirken daha pahalıya sattığı için Sıddık isimindeki bir vatandaş tarafından polise ihbar edilmiş ve sonrasında mahkemeye verilmiştir. Yapılan tetkikler neticesinde Karakaş'ın suçsuz olduğu tespit edilmiştir. Karakaş'a göre Sıddık adındaki şahsın başka bir yerden metresini 70 kuruşa aldığı kumaş 10 cm küçük ve cinsi de adi idi. Yapılan incelemeler sonucunda Karakaş'ın iddialarının doğru olduğu saptanmıştır. Kumaş üzerinden ihtikâr yapan muhtekirlere sıklıkla rastlanmaktaydı. Fiyat Murakabe Komisyonu'nun çalışmaları neticesinde Sultan Hamamı'nda kumaşçı Nesim Neon adındaki şahıs belirlenen fiyatın üzerinde satış yaptığı için tutuklanmıştır. Manifatura taciri olan Hayım adındaki bir şahıs belirlenen fiyatın üstünde kâr ettiği için 25 lira para cezasına çarptırılırken Haçik adlı şahıs da fazla fiyatla manifatura sattığından tutuklanmıştır. Manifatura üzerinden muhtekirlik yapan Sabatay adındaki bir şahsa ise mahkeme tarafından üç yıl süre ile Diyarbakır'a sürgün edilmiş ve 1.000 lira ağır para cezası verilmiştir. Bkz, (İkdam, 6 Mayıs 1941; Ulus, 13 Haziran 1940; Son Telgraf, 14 Haziran 1940; Ulus, 27 Ağustos 1940; Son Telgraf, 11 Aralık 1940; Son Posta, 15 Aralık 1941; Haber (Akşam Postası), 15 Aralık 1941).

² Termos ihtikârı yapan Musevi Jozef Kastro, 500 lira para ve iki yıl da sürgün cezasına çarptırılmıştır. Ayrıca sakladığı termoslara el konularak, kendisinden 1.400 kuruş mahkeme masrafının alınmasına, kararın gazetelerde ilan edilmesine, kararın temyiz tarafından tasdik edilmesine kadar tutuklu kalmasına ve tutuklu kaldığı her günün sürgün cezasından 3 gün düşülmesine karar verilmiştir. Bkz, (Akşam (Haber Postası), 20 Haziran 1940; Tasviri Efkâr, 20 Haziran 1940).

³ Taksim'de Feridiye Caddesi 17 numaralı dükkânda (bisiklet yapıcısı, tamircisi ve kiralayıcısı) Yugoslav tebaasından Aleko Lazaroviç satış fiyatının altında fatura verdiği için suçüstü yakalanmıştır. Bkz, (Yeni Sabah, 23 Temmuz 1941).

⁴ Taksim Cumhuriyet meydanında Mihran Keşişyan, iş yerinde 200 kuruş olan bobin takımlarını 500 kuruşa satarken suçüstü yakalanmıştır. Keşişyan, Milli Korunma Kanunu'nun 32 ve 39. maddelerine uygun olarak 25 lira para cezasına, müessesenin bir hafta kapatılmasına ve bobinlere el konulmasına karar verilmiştir. Bkz, (Tasviri Efkâr, 5 Temmuz 1941; Yeni Sabah, 6 Temmuz 1941).

⁵ Galata'daki evinin kirasını 14 liradan 18 liraya çıkararak Pandeli Mısırlıoğlu mahkemeye verilmiş, evinin kirasını 20 liradan 24 liraya çıkararak Afroditi adındaki kadın ise Milli Korunma Kanunu'na muhalefetten yakalanmıştır. Aynı şekilde Kaneti adında iki Musevi kardeş de kiralari arttırmak suçundan savcılığa teslim edilmiştir. İstanbul Tahtakale'de dükkânın kirasını sebepsiz olarak yükseltmek isteyen Dragomir Komandaref adında bir Bulgar ise bu işe ait bonoları kiracı David'e imzalatırken suçüstü yakalanmıştır. Dragomir, dükkânın senelik kirasının tutarı olan 240 lira para cezasına mahkûm edilmiş, 7 lira da mahkeme masrafı ödemesine karar verilmiştir. Bkz, (Yeni Sabah, 14 Aralık 1940; Tasviri Efkâr, 3 Mayıs 1940; Son Telgraf, 19 Eylül 1940; Tasviri Efkâr, 8 Haziran 1940).

konularında yasak getirme yetkisi de vermiştir (T.C. Resmî Gazete, 26 Kânunusani/Aralık 1940, 13214). Konuyla ilgili olarak Ticaret Bakanı Mümtaz Ökmen, 28 Mayıs 1941 tarihinde TBMM’de yapmış olduğu konuşmada, fiyat belirleme işinde hem alıcıyı hem de satıcıyı memnun etme işinin oldukça zor olduğunu belirtmiştir. Ökmen, izlenen politika ile ihtikârı ortaya çıkmadan önce yok etmeyi planladıklarını ifade etmiştir. Yapılan düzenlemelere rağmen yüksek fiyattan mal satıldığını Fiyat Murakabe Komisyonu tespit ederse ihtikârın ve muhtekirin cezalandırma safhasına geçeceğine dikkat çekmiştir (TBMM ZC, D: VI, C. 18, (28.05.1941), 253). Hükümetin elinde olan bu yetkilere rağmen muhtekirlerin sayıları artmaya devam etmiştir. Bunlarla daha iyi bir mücadele yürütmek amacıyla içinde vali, ticaret müdürleri, iktisat müdürleri, belediye iktisat müdürleri ile ticaret ve sanayi odaları umumi kâtiplerinden oluşan olağanüstü yetkilere sahip komisyonlar oluşturulmuştur. Bölge ticaret müdürleri piyasadaki durumu kontrol ederek her gün komiteye/komisyon rapor vermekle yükümlü kılınmıştır. Komisyonların dükkânları kapatma yetkileri bile vardır (Haber, 17 Eylül 1939).

Fiyat Murakabe Komisyonları da ihtikâr ve enflasyonla mücadele etmek için önemli görevler üstlenmiştir. Komisyonun kurulacağı ile ilgili açıklama 21 Mayıs 1940’ta Nazmi Topçuoğlu tarafından yapılmıştır. Bu açıklamada Fiyat Murakabe Komisyonlarının bütün şehirlerde kurulacağına dikkat çekilmiştir. Fiyatları kontrol edecek komisyonların Mıntıka Ticaret Müdürlüklerinin bulunduğu şehirlerde vali veya vali yardımcılarının başkanlığında kurulması planlanmıştır. Komisyonun ihtikâr vakasını tespit ettiğinde konuyu delilleri ile birlikte adliyeye teslim etme sorumluluğu da vardır. Topçuoğlu’nun açıklamasından 10 gün sonra da Fiyat Murakabe Komisyonlarının kurulmasına karar verilmiştir (Özbil, 2015: 112-113). Fiyatların kontrol edilmesi ile ilgili Ticaret Bakanlığı’ndan Başbakanlığa gönderilen 16 Ocak 1941 tarihli yazıda, merkezde bu işle ilgilenecek bir müdürlük ve taşradaki mevcut murakabe bürolarının yeni elemanlarla takviye edileceği belirtilmiştir (Öztürk, 2004: 18). Fiyat kontrolüyle görevlendirilecek olanlarla ilgili düzenlemeler de yapılmıştır (BCA, 30.18.1.2/92.82.3). Bu komisyonların görevi, Ticaret Vekâleti tarafından fiyatı belirlenen eşya ve malların mahalli düzeydeki toptan ve perakende satış fiyatlarını saptamak ve denetlemektir. Satış fiyatı belirlenen malların kontrolü yapılarak bu fiyatın üzerinden satış yapılmadığının tespit edilmesi halinde ise mahkemelerde bilirkişi olarak hizmet etmektir (Karaca, 2005: 98; Utkugün, 2016: 88; Hakikat, 15 Kasım 1940). Fiyat Murakabe Komisyonları muhtelif dairelerden seçilen memurlardan oluşmaktaydı. Fakat komisyonun bu işle uğraşacak zabıtası yoktu. Polis muhtekirleri yakalayarak mahkemeye vermekte mahkeme de bunlar hakkında genellikle beraat kararı vermekteydi (Cumhuriyet, 20 Kasım 1940). Bazen mahkemelerin süresi uzun olabiliyordu. Çünkü muhtekirleri askeri mahkemelere vermek için kanuni imkân bulunmaktaydı. Diğer taraftan Fiyat Murakabe Komisyonunun incelemeleri uzun sürebiliyordu. Bu sebeple 24 saat içinde meşhut suçları kanununa göre cezalandırmak imkânı da yoktu (Vatan, 4 Aralık 1940). Eksikliklere rağmen komisyonun çalışmaları devam etmiş ve bunun neticesinde İstanbul’da 10 muhtekir savcılığa verilmiştir¹.

26 Aralık 1940 tarihinde yapılan toplantıda Bölge Ticaret Müdürü Avni Sakman’ın başkanlığında bir araya gelen komisyon fasulye, pirinç, sadeyağı ve ete narh koymaya çalışmış, fakat et dışındaki ürünlerin yeni fiyatlarını belirleyememiştir (Vakit, 27 Aralık 1940). Komisyon çeşitli toplantılar yaparak alınan kararları uygulamaya çalışmaktaydı. Örneğin odun fiyatlarındaki aşırı fiyat artışlarının önüne geçmek için narh uygulamasına başvurulmuş ve odunun yaş, kuru ve kalitesi

¹ Savcılığa verilenler: Haçapolo, Ancelos Mazarakis, Bernard Jozef, Emil Arsebük, Salamon oğlu Simon, M. Arşabir, Hüseyin, Alekos Gülyadis, Hulusi Çavuş, Armanak adlı kişilerdi. Bkz, (Cumhuriyet, 13 Aralık 1940; Son Posta, 13 Aralık 1940).

göz önünde bulundurularak fiyatı belirlenmiştir (Son Telgraf, 11 Aralık 1940). Komisyon, yanlış bilgi veren odun tüccarlarını mahkemeye vermekte tereddüt etmemekteydi. İstanbul'da 7-8 tane odun tüccarının piyasaya yön verdiği saptanmış ve yanlış rapor hazırlayan Belediye İktisat Müdürlüğü murakıplarından (denetçi) Süreyya Bey başka bir göreve nakledilmiştir (Vatan, 3 Ekim 1941). Yanlış bilgi verenlerin Milli Korunma Kanunu'na göre adliyeye sevk edileceklerine de dikkat çekilmiştir (Son Telgraf, 4 Ekim 1941). Odun ticareti ile uğraşanlar "ileride odun buhranı olursa mesul tutulamayız" diyerek kendilerini savunmuşlardır. Bunlar komisyonun koyduğu 510 kuruş perakende fiyat üzerinden İstanbul'da odun satılamayacağını ve komisyonun bu fiyat üzerinde ısrar etmesi halinde bu kış İstanbul'un odunsuz kalacağına dikkat çekmişlerdir. Komisyon ise oduncuların bu talebini yersiz görmüştür (Son Posta, 4 Ekim 1941; Vatan, 9 Ekim 1941).

Muhtekirleri suçüstü yakalamak için memurlar sivil bir şekilde fiyat kontrolleri yapmaktaydı. Mesela Cizre tüccarlarından Abdullah adındaki şahıs önemli miktarda çiçekli basma almak üzere Sultan Hamamı ve civarındaki mağazaları dolaştığı halde istediği malı bulamadığından yakınmaktaydı. Kendisi, uzun arayışlardan sonra Katircioğluları'nda basmacılık yapan Ohannes Fenerciyanla, Jaram Hamparsomyan'ın mağazalarında ürünü bulduğunu ifade etmiştir. Bu şahıslar metresi 40 kuruşa satılan malları 75 kuruşa satmaya çalışmıştır. Tüccar Abdullah Bey, söz konusu malları yarın alacağını söyleyerek oradan ayrılmış ve durumu Fiyat Murakabe Komisyonu'na bildirmiştir. Ertesi gün Abdullah Beyle birlikte gelen sivil memurlar, Ohannes ve Jaram'ı suçüstü yakalayarak savcılığa vermiştir (Son Posta, 19 Şubat 1941).

Bu dönemde muhtekirlerin iyi bir şekilde takip edilemediği yönünde şikâyetler de fazlaydı (İkdam, 8 Aralık 1940). Şikâyetlerin artması üzerine komisyon tarafından muhtekirlerin takipleri sıklaştırılmış ve bu çalışmalar neticesinde 150 müessese hakkında savcılığa suç duyurusunda bulunulmuştur (Son Telgraf, 1 Şubat 1941). Böylece piyasadaki geniş kontroller neticesinde birçok muhtekir adliyeye verilerek (Son Posta, 1 Şubat 1941) denetimler sıklaştırılmıştır (Anadolu, 6 Haziran 1941).

10 Şubat 1941 tarihinde İstanbul Vali Muavini Ahmet Kınık'ın başkanlığında toplanan Fiyat Murakabe Komisyonu, araç lastikleri ve süt fiyatları hakkında kararlar almış ve bu kararlar neticesinde birçok muhtekir adliyeye sevk edilmiştir (Son Posta, 11 Şubat 1941). Ticaret Vekâleti, Fiyat Murakabe Komisyonu'nun ihtikârla daha iyi bir şekilde mücadele etmesini sağlamak amacıyla yüksek tahsil sahibi, ticaret erbabı ve öğretmenlerden oluşan fahri kontrol şebekesi kurmaya çalışmaktaydı. Bu kontrol şebekesi ile muhtekirlerin suçüstü yakalanmasına çalışılacak ve böylelikle bunların hem cesareti kırılacak hem de ihtikâr yapanların doğrudan doğruya halkın kontrolü altına alınacağı planlanmaktaydı. Bu görev için de şair İffet Halim vazifelendirilmiştir (Bugün 21 Mart 1941). Komisyonun 3 Temmuz 1941 yılı toplantısında ise tuhafiye mağazalarının sınıflara ayrılmasına karar verildi. Bu tarihten itibaren tuhafiye mağazaları komisyona müracaat ederek kendi işletmelerinin birinci veya ikinci sınıf olduğunu belirtmekle yükümlü kılınmışlardır (Tan, 4 Temmuz 1941).

İhtikârla mücadele kapsamında halkın muhtekirleri ihbarı için telefon numaraları¹ devreye sokulmuş ve alınan ihbarlar neticesinde muhtekirlerin takibi sıklaştırılmıştır (Vakit, 13 Ağustos 1941). Muhtekirlere karşı hükümetle birlikte çalışmaya başlayan halk, ihbar telefonlarını sık sık

¹ Bu telefon numaraları şöyle düzenlenmiştir: 22233 Fiyat Murakabe Bürosu, 20952 Emniyet Kaçakçılık Bürosu, 41458 Galata Nahiye Başkomiserliği, 21135 Eminönü Emniyet Amirliği ve 20567 Beyazıt Emniyet Komiserliği. Bkz, (Vatan, 14 Ağustos 1941).

kullanmaya başlamıştır (Vatan, 14 Ağustos 1941). Halkın ihbar telefonlarına ilgisinin artması ile muhtekirlere yönelik takibatlar da artmıştır (Son Posta, 14 Ağustos 1941). Yenigün gazetesinden Şükrü Oğuz, “Her vatandaş muhtekiri takip etmek, onu nerede bulur ve görürse adaletin demir pençesine teslim eylemek mecburiyetinde” olduğuna dikkat çekmeye çalışmıştır (Yenigün, 16 Ağustos 1941). İhbar edilenler polisle işbirliği yapılmak suretiyle takip edilmekte ve bunların cezalandırılması için girişimler başlatılmaktaydı (Bugün, 14 Ekim 1941). Belirli bir süre görevini yürüten Fiyat Murakabe Komisyonu tüm vazife ve yetkilerini 23 Temmuz 1942’de Belediye Daimi Encümenlerine devretmiştir (BCA, 30.18.1.2/99.64.17).

4. MİLLİ KORUNMA MAHKEMELERİ VE FAALİYETLERİ

Muhtekirlerle ilgili davaları daha hızlı sonuçlandırmak için 2 Mart 1942’de kurulan Milli Korunma Mahkemelerinin kadrosunda 8 hâkim, 8 hâkim yardımcısı, 8 savcı, 8 savcı yardımcısı, 13 başkâtip, 35 kâtip, 13 mübaşir ve 13 odacı bulunmaktadır. Daha sonra bu kadronun genişletildiği görülmüştür (Özbil, 2015: 137). Milli Korunma Mahkemelerinin faaliyete geçirilmesi 19 Mart 1942’de söz konusu olmuştur. Nihat Ziya’ya göre bu mahkemelere ihtisas mahkemeleri de demek doğrudur. Daha önce ihtikâr davaları düzenli olarak asliye mahkemelerinin vazifesiydi. İhtikâr suçları ile özel olarak ilgilenecek mahkeme olmadığı için cezaların verilmesi ve sonuçlandırılmasında hızlı bir şekilde hareket edilememekteydi. Tan gazetesi yazarlarından Nihat Ziya’nın verdiği istatistiksel verilere göre İstanbul’da şimdiye kadar ihtikâr suçlarının sayısı muhtelif olmakla beraber ortalama olarak 400 kadardır. Bu 400 suçun tamamı 22 Kasım 1940 ile İhtikâr Mahkemelerinin kabulüne yani 19 Şubat 1942’ye kadar geçen zaman arasında gerçekleşmiştir. İlk olarak işlenen basit bir ihtikâr suçuna, 22 Kasım 1940’ta yalnızca para cezası verilmiştir. 7 Şubat 1941’den itibaren yapılan düzenlemelerle dükkân kapatma ve gazetelerde hükmün neşri cezaları da verilmeye başlanmıştır. Şimdiye kadar en ağır bir ceza olarak uygulanan sürgünler İstanbul’da tatbik edilmiş ve ilk sürgün cezası da 3 Şubat 1940’ta gerçekleşmiş, zamanla hapis ve ağır hapis cezaları verilmiştir. Ziya’nın verdiği malumata göre birinci sınıf bir tüccarın doğrudan doğruya ihtikâr yapmaya teşebbüs ettiği çok az görülmüştür. Ona göre, İstanbul’da ihtikâr suçlarının % 32’sini üçüncü, dördüncü ve beşinci sınıf tüccarlar işlemekteydi (Ziya, 1942: 2). Milli Korunma Mahkemelerine verilen yetkiler zamanla genişletilmiş ve muhtekirler hakkında üç yıldan on yıla kadar ağır hapis cezası verilmesine dair düzenlemeler yapılmıştır (Vakit, 15 Nisan 1944). Bu mahkemelerin çalışmaları ile önemli sonuçlar elde edilmiştir¹.

SONUÇ

Türkiye, İkinci Dünya Savaşı’na girmemesine rağmen önemli sorunlarla karşılaşmış ve zorlu bir sürece girmiştir. Bütün dünyayı etkileyen savaş Türkiye’yi de derinden etkilemiştir. Özellikle dış ticaretin durma noktasına gelmesi ve bir milyondan fazla insanın silah altına alınması ile önemli ekonomik sorunlarla karşı karşıya kalınmıştır. Bu durumdan istifade etmeye çalışan muhtekirler ise haksız kazanç sağlamak için çeşitli yollara başvurmuştur. 1939-1945 yılları arasında yaşanan olağanüstü durumdan dolayı yüksek kazançlar peşinde koşan muhtekirler halkı güç durumda

¹ Yorgi Papadopoulos ile komisyoncu Reşat Oğuz adında iki şahsın muhtelif zamanlarda parça parça piyasadan 1.000 teneke sadeyağ, 150 çuval reçine, 30 çuval karabiber topladıkları belirlenmiş ve bu malları Beyoğlu’nda Katina adında bir kadının evinde sakladıkları tespit edilmiştir. Mahkeme bunlar hakkında üçer yıl Siverek kazasına sürgün ve 1.000’er lira da para cezasına mahkûm etmiş ve ellerindeki mallarına el koyulmasına karar vermiştir. Bkz, (Haber (Akşam Postası), 22 Mart 1942; Vatan, 22 Mart 1942).

birakmıştır. Hükümetin belirlediği fiyatın üstünde satış yapanlar muhtekir olarak tanımlanmış ve bunlar hakkında yasal işlemler gerçekleştirilmiştir. Esasında ticaretle uğraşanların ellerindeki malı belirlenen fiyattan satıp kâr elde etmeleri meşru olarak kabul edilmiştir. Fakat belirlenen fiyatın üstünde satış yapanlar oldukça artmış ve bunlara karşı kamuoyunda önemli tepkiler söz konusu olmuştur. Bu dönemde birçok ürünün fiyatlarında olağanüstü artışlar gözlenmiş ve halkın alım gücünün azalmasıyla sıkıntılar dayanılmaz boyutlara ulaşmıştır. Bu durum halkın tepkisine neden olduğu gibi muhtekirlere karşı kin ve nefret söylemlerinin de artmasına neden olmuştur. Muhtekirlerin faaliyetlerine paralel olarak basında da konuyla ilgili haberler çıkmıştır. Özellikle bazı basın organları suçüstü yakalanan muhtekirlerin açık adresini belirtip sütunlarına taşımış ve bunları ifşa etmekten çekinmemiştir. Bu haberlerde yer alan bilgilerde muhtekirlerle ilgili çeşitli tanımlamalar yapılmıştır. Yapılan tanımlamalarda muhtekirlere karşı kin ve nefret açık bir şekilde görülmüş ve ağır ifadeler kullanılmaktan kaçınılmadığı görülmüştür. Muhtekirler özellikle demir, kalay, çivi, odun, kumaş, kırtasiye malzemeleri, ev ve işyeri kirası, çeşitli yiyecekler gibi bazı mal ve ürünlerde ihtikâra başvurmuşlardır. Dönemin hükümetleri ihtikâr sorununu çözmek muhtekirlerin önüne geçmek için birtakım tedbirlere başvurmuştur. Bu tedbirler arasında Milli Korunma Kanunu ile Fiyat Murakabe Komisyonlarının çalışmaları önemli yer tutmuştur. Bunların yanında Milli Korunma Mahkemeleri devreye sokulmuş ve muhtekirlerle ilgili yasal işlemlerin hızlı bir şekilde sonuçlandırılması sağlanmıştır. Muhtekirlere yönelik verilen cezalar savaşın başlarında hafif iken sonradan bu cezaların ağırlaştırıldığı görülmüştür. Öncelikli olarak para, dükkân/mağaza/işletme kapatma şeklinde başlayan cezalar zamanla ihtikârı yapılan ürüne el koyma, sürgün, hapis ve ağır hapis cezaları şeklinde devam etmiştir. Muhtekir suçuna bulaşanların isimlerinin açık adresleri ile birlikte gazetelerde yayınlanması da verilen ceza yöntemlerinden biri olmuştur. Muhtekirlerle ilgili yürütülen mücadelede halkın desteğine de başvurulmuştur. Bu amaçla çeşitli ihbar hatları devreye sokulmuş ve muhtekirlerin tespiti sağlanmaya çalışılmıştır. Muhtekirlerin işini kolaylaştırmamak için halkın da duyarlı olması ve gereksiz yere ihtiyat tedbirlerine başvurmaması gerektiğine dikkat çekilmiştir. Basında çıkan haberlerde muhtekirlerin idam edilmesi yönünde görüşlere de yer verilmiş ve bu hususta Almanya, İspanya ve Bulgaristan'daki idam vakaları haber yapıp örnek gösterilmiştir. Bu haberlerde idam edilenlerin isimleri ve hangi dinden olduğu da açık bir şekilde belirtilerek muhtekirlerin korkutulması amaçlanmıştır. Dönemin basınından elde edilen verilere göre muhtekir olarak tespit edilenlerin önemli bir bölümünün gayri Türk olduğu belirtilmiştir. Savaşın ilk zamanlarında Türkler arasında nadir olarak görülen muhtekir vakaları zamanla artmıştır. Özellikle 1940, 1941 ve 1942 yıllarında muhtekir vakalarının basında fazlaca yer aldığı görülmüştür. Savaşın sonlarına doğru ise muhtekir vakalarına gazetelerde nadir olarak yer verilmiştir. Dönemin hükümetleri, hem hayat pahalılığına karşı hem de muhtekirlere karşı birtakım tedbirler almış fakat gerek uzman personel eksikliğinden ve gerekse piyasayı kontrol edecek teftiş sistemini tam olarak çalıştıramamasından dolayı muhtekir sorununu kısa sürede çözememiştir. Sonuç olarak hükümet tarafından muhtekirlere karşı istikrarlı bir politika izlenememiş ve alınan tedbirler tam anlamıyla sonuç vermemiştir.

KAYNAKÇA

Arşiv

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA)

Resmi Yayınlar

Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi

T.C. Resmi Gazete

Sürelı Yayınlar

Akşam

Akşam (Haber Postası)

Anadolu

Bugün

Cumhuriyet

Haber (Akşam Postası)

Hakikat

Halkın Sesi

İkdam

Kurun

Son Posta

Son Telgraf

Tan

Tasviri Efkâr

Ulus

Vakit

Vatan

Yeni Sabah

Yenigün

Kitap ve Makale ve Tezler

Acar, M. "İhtikârın kökü nerededir?". Vakit (1940, 20 Ağustos).

Afşar, E. (2022). *Toprak mahsulleri ofisi'nin iktisadi faaliyetleri ve siyasetteki yansımaları (1938 1950)* (1. bs). Serüven Yayınları.

- Banoğlu, N. A. “Eski muhtekir ve hilebazlar”. Vakit (1943, 26 Ocak).
- Bilgin, Ş. “İhtikârla mücadele milletçe en büyük vazifelerimizden biri olmalıdır”. Yeni Asır (1941, 2 Aralık).
- Birgen, M. “İhtikârı muhtekir değil biz yaparız”. Son Posta (1939, 8 Eylül).
- Bülbül, İ. (2006). “İkinci dünya savaşının Türkiye’de sosyal hayata olumsuz yansımaları”. *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları*, 9(1)
- Cevat, B. “Muhtekirler listesi”. Son Telgraf (1941, 23 Aralık).
- Coşkun, N. S. “Muhtekirlerin gizli silahı”. Son Posta (1944, 29 Haziran).
- Çavdar, T. (2008). *Türkiye’nin demokrasi tarihi (1839-1950)* (4. bs). İmge Kitabevi Yayınları.
- Ertem, Sadri, “İhtikârla iki mücadele silâhımız”. Vakit (1942, 27 Temmuz).
- Gezgin, Hakkı Süha, “İhtikâra ilk büyük sille”. Vakit (1941, 24 Kasım).
- İpek Elçin, H. (2017). *II. dünya savaşı sırasında istanbul’da hayat pahalılığı ve ihtikâr sorunları* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Yüzüncü Yıl Üniversitesi.
- Kallek, C. “İhtikâr”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 21, 560-565.
- Karaca, M. (2005). *İkinci dünya savaşı konjonktüründe türkiye ekonomisi (1940-1945)* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Dicle Üniversitesi.
- Metinsoy, M. (2008). *İkinci dünya savaşı’nda türkiye (Gündelik yaşamda devlet ve toplum)* (2. bs). Türkiye İş Bankası Yayınları
- Oğuz, Ş. “Muhtekir kim”. Yenigün (1941, 16 Ağustos).
- Özbil, A. (2015). *Türkiye’de savaş ekonomisi olarak milli korunma kanunu (1940-1946)* [Yayımlanmamış Doktora Tezi]. İstanbul Üniversitesi.
- Öztürk, E. (2004). *İkinci dünya savaşı yıllarında izmir’de beslenme sorunu ve karaborsacılık* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Dokuz Eylül Üniversitesi.
- Pamuk, Ş. (2017). *Türkiye’nin 200 yıllık iktisadi tarihi: büyüme, kurumlar ve bölüşüm* (8. bs). Türkiye İş Bankası Yayınları
- Sadak, N. “Asgarî hayat masrafını tespit etmek, onu asgarî maaş addetmek lâzımdır”, Akşam (1941, 25 Ekim).
- Sadullah, N. “İhtikâra karşı alınan tedbirler”. Tan (1939, 17 Eylül).
- Safa, Peyami, “Sivri sineklerden evvel”. Tasviri Efkâr (1941, 18 Ağustos).

Sertel, S. Z. "Nefyedilen bakkal". Tan (1940, 14 Mart).

Talu, E. E. "Muhtekir ve ötekiler". Son Posta (1940, 12 Aralık).

Tan, M. T. "İhtikâr". Tan (1939, 10 Eylül).

Teke, C. (2021). "II. dünya savaşı'nda türkiye'nin iâşe tedbirleri: ihtikârla mücadele" (179-197). *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, 8(1).

Tokgöz, A. İ. "Soygunculuk", 87(2261/576), Servetifünun (1939, 21 Aralık).

Utkugün, C. (2016). *İkinci dünya savaşı yıllarında türkiye'de ekonomik sıkıntıların sosyal hayata etkileri (1939-1945)* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Afyon Kocatepe Üniversitesi.

Yalçın, H. C. "İhtikâra dair, Yeni Sabah (1941, 12 Ağustos).

Ziya, N. "Milli korunma mahkemeleri", Tan (1942, 20 Mayıs).

EXTENDED ABSTRACT

There have been important events in the international arena that deeply affected the society. In this respect, both the First World War and the Second World War affected societies both economically and socially. Although Turkey was not involved in the Second World War, it was badly affected by the war. The fact that the war took place in regions close to Turkey led Turkey to take some important measures. One of these measures, the conscription of more than one million people, had important results. The fact that Turkey, which is a country of agriculture, assigns people who are producers to military duty has also deeply affected the economy. The decrease in production started to affect many areas as a chain. The import and export problems that occurred in the international arena undoubtedly left Turkey under its influence and the governments had to resort to a number of measures. In particular, the government's use of stockpiling some products in the market made the public uneasy. The distress seen in many products has reached unbearable dimensions. The profiteers who tried to take advantage of such an environment caused significant problems. As this situation began to spread throughout the country, news about profiteers began to appear frequently in the press. Immediately after the start of the war, news of profiteering and profiteering began to appear. This situation has led to price increases in all kinds of necessities. Those who made an extraordinary increase in this process were described as profiteers. The profiteers have been people who take advantage of extraordinary situations and are excluded by the society. The profiteers resorted to usury for certain goods and products, especially iron, tin, nails, wood, fabric, stationery, house and workplace rent, and various foods. As a matter of fact, in the definitions made about profiteers, heavy expressions were not hesitated to be used. In these definitions, profiteers are defined as "traitor, bandit, dishonest, unscrupulous, epidemic disease, tree worm" etc. are depicted as such. Making such definitions was due to extreme anger and hatred towards profiteers. At the beginning of the war, it was frequently mentioned in the press that a significant part of those who applied for suicide were non-Turks. So much so that the races of these people and the religion they belong to were clearly stated in the newspapers. Although it is stated in our research that profiteering is common among non-Turkish people, it has been determined that the number of people involved in this crime has increased over time among Turks. The governments of the period tried to take some precautions and tried to prevent those who applied for this job. However, it was observed

that the people were warned to act cautiously and not to take more precautionary measures during this period. The fact that the public was worried and suddenly demanded some products caused the prices to rise excessively. Being aware of this, the government felt the need to give warnings to the public from time to time. Because it was stated that the profiteers took advantage of the chaos environment and left the people in a difficult situation, and it was requested to be careful. Within the scope of the fight against profiteers, help was requested from the public. Various hotlines have been set up to inform the profiteers. Thus, it is aimed to better follow the profiteers. When we look at the measures taken, it is seen that many punishment methods are applied. These penalties were realized as money, closing of shops/stores/businesses, confiscation of the profited product, exile and imprisonment. One of the methods of punishment for profiteers was their disclosure through the press. In the press, the identity of the applicant, his race and religion were clearly stated and the address of the shop/store/business was also given. It is one of the issues we found in our study that the penalties given to profiteers were light at first. This situation caused public reaction. It is frequently mentioned that those who commit profiteering should be sentenced to the heaviest penalties. So much so that even the death penalty should be introduced and applied in Turkey. It has been seen that the death sentences given especially in Spain, Germany and Bulgaria took place in the press. It was clearly stated in the press to whom these death sentences were given in the countries in question, and to which religion and race they belonged. It has been seen that columnists and newspapers defended various news by showing examples for the implementation of the death penalty in Turkey. It was seen that the columnists shared their criticisms and suggestions as well as the precautions to be taken against profiteers. Thus, it has been tried to express that if the profiteers are caught, they will perish. The governments of the period also tried to take precautions by applying various methods such as the National Protection Law, Price Monitoring Commissions, the price system, and the National Protection Courts. It can be said that the Pricing Commissions work effectively. In addition, the National Protection Courts have also had important benefits in taking and finalizing the decisions about profiteers more quickly. Especially in 1940, 1941 and 1942, it was seen that the cases related to profiteers were high. Towards the end of the Second World War, the profiteering cases were rarely included in the newspapers. Despite the many measures taken by the government, it has been determined that the desired results have not been fully achieved.